

Abdülhamîd Cûde Es-Sehhâr'ın Ve Kâne Mesâ Romanında Kader Vurgusu ve Suudi Toplum Eleştirisi Ahengi

ADNAN ARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi Adnan Arslan, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
adnanaaslan@bilecik.edu.tr | orcid.org/0000-0002-3989-6612

Geliş Tarihi / Received: 18.03.2019 • Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 24.05.2019

Atıf/ Cite as

Arslan, Adnan. "Abdülhamîd Cûde Es-Sehhâr'ın Ve Kâne Mesâ Romanında Kader Vurgusu ve Suudi Toplum Eleştirisi Ahengi". *İstem*, 17/33 (2019): 111-126.
<https://doi.org/10.31591/istem.541498>

Öz

Arap romanında olgunlaşma döneminin usta yazarlarından Abdülhamîd Cûde es-Sehhâr (ö. 1974), kaleme aldığı romanlarının kurgusunda, benimsediği dini inancın ilkelerini ana temanın perde arkasına özümsetmekte başarılı bir romancıdır. Telif ettiği romanları başta anavatanı Mısır olmak üzere tüm Arap dünyasında ilgiye mazhar olmuş ve bir kısmı da sinemaya aktarılmıştır. Aynı zamanda Hz. Peygamber (a.s.m.) dönemine dair kaleme aldığı "siyer" konulu kitaplarına gösterilen ilgi ülke sınırlarını da aşmış ve eserleri Türkçe de dâhil diğer dillere tercüme edilmiştir. es-Sehhâr'ın dini irşat ve vaaz misyonu ile sosyal eleştirel yönü kurguya dayalı bazı eserlerinde doğal olarak insicam halindedir. es-Sehhâr'ın bu iki kutuplu yönünün öne çıktığı bir romanı "ve Kâne mesâ"dır. Yazar bu romanında Suudi Arabistan'a bakanlık danışmanı olarak ailesiyle birlikte çalışmaya giden Mısırlı bir akademisyenin başından geçenleri romantik ve eleştirel bir üslupla anlatmaktadır. Olaylar, kahramanın çocukluğundan itibaren başından geçen "tesadüf"lerin en sonunda onu perde arkasında hâkim bir "kader" in cilvesine doğru sürüklediği düşüncesini uyandıracak şekilde kurgulanmıştır. Giriş kısmında ülkemiz akademisinde pek tanınmayan yazarın hayatı ve romancılığına dair bilgi verilecektir. Sonrasında ise söz konusu romanın içeriğindeki "kader" tezinin estetik sunumu rencide etmeden kurguya sindirilme yöntemi ve Suudi toplumuna yönelik sosyal eleştirisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap dili ve belâğati, Abdulhamid Cûde es-Sehhâr, Mısır, Modern Roman, Kader.

Abstract

Harmony of Emphasis of Destiny And Criticism of Saudi Society in Abdulhamit Couda al-Sahhar's Novel Wa Kâne Masa'

Abdülhamîd Cûde es-Sehhâr (d. 1974) one of the masters of the mature period in the Arab novel, is a successful novelist who with the fiction of his novels, deconstructs the principles of religious belief he embraces behind the main theme. His novels have attracted attention in the Arab world, particularly in his native Egypt, and some have been transferred to the cinema. At the same time The interest shown in his books on which were written about Prophet Muham-

mad (pbuh) also surpassed country borders and his works have been translated into other languages including Turkish. es-Sehhâr's religious preaching and preaching mission and social critical aspect are inherently humanistic in some of his works based on fiction. This bipolar aspect of es-Sehhâr is a novel in which ne and Kâne mesa es stand out. In this novel, the author tells the story of an Egyptian academician who has been working with his family as a ministry consultant to Saudi Arabia in a romantic and critical manner. The events were designed to evoke the idea that the ulan coincidences uyandır that have passed since the childhood of the hero dragged her towards the pattern of a dominant h fate arkasında behind the scenes. In the introduction part, information about the life and novelism of the writer who is not known in our academy will be given. Afterwards, the aesthetic presentation of the thesis ve fate me in the content of this novel will be examined and the method of digestion without being offended and the social criticism towards Saudi society.

Keywords: Arabic language and rhetoric, Abdulhamid Cûde es-Sehhâr, Eygpt, modern novel, destiny.

Giriş

Hz. Sâre (r.a.) ile yapmış olduğu evlilikten hiç çocuğu olmayan Hz. İbrahim (a.s.), Allah'tan risâlet vazifesine varis olacak bir evlat istemişti.¹ Kaderin cilvesi onu oğlu olacak İsmail (a.s.)'in annesi Hâcer (r.a.)'in memleketi Mısır'a yönlendirmiş ve Hz. Peygamber (a.s.m.)'ı netice verecek bir silsilenin başı olan oğlu İsmail'i "kervan geçmez, ekin bitmez" bir vadi olan² Mekke'ye yerleştirmiştir.³

Hz. Peygamber (a.s.m.) ile Mekkeli müşrikler arasında imzalanan Hudeybiye Antlaşması'nda Müslümanlar açısından zahiren aleyhte maddeler bulunuyordu. Mekkeli müşriklerin safından Medine'ye iltica eden Müslümanlar Mekke'deki müşrik ailelerine teslim edilecekti. Bu maddenin ilk kurbanı da antlaşma imzalanmadan kısa bir süre önce Müslüman olan Mekkeli Ebû Cendel idi. Ebû Cendel'in "Beni onlara teslim etmeyin." yakarışı ve Hz. Ömer'in ömür boyu nedamet duyacağı "Sen Allah resulü değil misin?" itirazları Allah resulünü -sahabenin bilemediği bir hikmete binaen- kararından vaz geçirememiştir.⁴

İslam'ın en çetin savaşlarından olan Uhud'dan önce Hz. Peygamber (a.s.m.) gördüğü bir rüyayı sahabeleri ile paylaşmıştı. Hz. Peygamber (a.s.m.) rüyasında "kırılmış kılıç" ve "kesilmiş sığırlar" görmüştü. Tabirini ise bizzat kendisi yapmış ve "bana bir musibet gelecek; sahabîlerimden bazıları şehit olacak." demişti. Sahabenin genç olanlarının savaşın Medine dışında gerçekleşmesi düşüncesini -adeta sonucu bile bile- kabul etmiş ve zırhını kuşanıp kadere teslim olmuştu.⁵

İnsanlığa rehberlik eden peygamberlerin Kur'an'da geçen kıssalarına baktığımızda yukarıda verdiğimiz birkaç örneğin dışında daha pek çok "teslimiyet" tabloları müşahade ederiz. Hz. Meryem (a.s.)'in Yahudilerin iftirasına maruz kalacağını bile bile kucağında yavrusu Hz. İsa (a.s.) ile Beytu'l-Lahm'e gelmesi ve

¹ Saffât, 37/100.

² İbrâhîm, 14/37.

³ Hz. İbrahim (a.s.) hakkında ayrıntı için bk. Ömer Faruk Harman, "İbrâhîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21: 266-272.

⁴ Hudeybiye Antlaşması hakkında ayrıntı için bk. Mehmet Azimli, "Tarihin Kırılma Noktası; Hudeybiye Antlaşması", *Hikmet Yurdu* 3/3 (Aralık 2010): 35-48.

⁵ Uhud gazvesi hakkında ayrıntı için bk. Serdar Sevmezler, *Uhud Savaşı (H. 3/M. 625)*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2017).

kendisini savunmak için konuşmaktan Allah tarafından men edilmesi teslimiyete örnek olduğu gibi (Meryem 19/29) Hz. Musa (a.s.)'ın annesinin çocuğunu beşiğin içinde suların akışına bırakması da (Tâhâ 20/39) onun kaderin cereyanına boyun eğişine çarpıcı bir misal olmuştur.

İnsanın yaşamı boyunca başına gelecek şeylerin bir yerlerde yazılı olduğu ve bu yazıyı asla değiştiremeyeceği dolayısıyla da kısmetine düşene “teslim” olması gerektiği insanlık tarihi boyunca süre gelmiş neredeyse evrensel bir inanıştır. Zira İslam öncesi Araplarda hayatın akışına yön veren kahhâr bir irade “dehr” olarak kavramlaştırılmıştır.⁶ Hatta Kur’ân’da her şeyin içinde yazılı olduğu levha “levh-i mahfuz” ifadesinin Cahiliye şairi Tarafe’nin şiirlerinde de geçtiği söylenmektedir.⁷ Tevrat ve İncil’de de varlığa hükümran olan Allah’ın insanın ömrü ve eceli üzerinde karar verici ezeli bir takdire yani kadere güçlü bir vurgu yapıldığı bilinmektedir.⁸ Babillerin inancında⁹, Budizm’de¹⁰, Konfüçyüs’te¹¹ vb. dinlerde bir şekilde ezeli ilme sahip bir yaratıcının takdirine işaret edilmektedir.¹²

Zayıf yaratılışı ile insanlığın başına gelen musibetlere karşı çaresizliğine ve hayallerine ulaşmaktaki acizliğine merhem olan “kader” inancının, insanlık tarihi kadar kadim oluşunun köklerini yine “acizlik ve zayıflık” ile mayalanmış insan tabiatında aramak gerekir. Bu itibarla kader inancı, fitratın en sahîh tercümanı olan İslam’ın inanç esaslarından biri haline gelmiş ve etimolojik olarak “teslimiyet” manası taşıyan İslamiyet ve Müslümanlığın şiarlarından biri olmuştur. Her ne kadar kaderin cüz’i irademizle ilişkisi ve kapsamı İslam mezhepleri arasında ihtilafa konu olsa da insanın başına gelenlerde ezeli bir yargının hükümranlığı tartışılmaz bir iman rüknü olarak kabul edilmiştir.¹³

Araştırma konumuzla alakalı olarak ilahi takdirin insanın başına gelenlerde esas oluşu meselesi roman türü edebi eserlerde de temanın arka planını destekleyen bir husus olmuştur. İlginç rastlantıların okuyucuda hayret uyandırıcı sahnelere dönüştürülmesi tahkiyeye dayalı kurgusal yazın türlerinde sıklıkla karşılaşılan bir öğedir.¹⁴ “Bu kadar da olmaz!” dedirten garip tesadüflerin kur-

⁶ Cüneyt Aydın- Ahmet Genç, “Sünnetullah Ve İnsanın İradesi Temelinde Kader”, *JOMELIPS* 1/1 (Yaz 2016), 77.

⁷ Emrah Dindi, *Kur’an’da İslam Öncesi Kültürün İzleri (Muamelet Örneği)*, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014), 23.

⁸ Ayrıntı için bk. Namık Kemal Okumuş, “Ehl-i Kitap İlahiyatında İlâhî Takdir Algısının Merkez Parametreleri Üzerine Bazı Tespitler”, *Kelâm Araştırmaları* 11/1 (2013): 169-200.

⁹ Şinasi Gündüz, *Anadolu’da Paganizm Antik Dönemde Harran ve Urfa*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 100.

¹⁰ Fatih Şahin, *Budizm’de Nirvana Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2005), 89.

¹¹ Ahmet Güç, “Konfüçyüsçülük”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 26: 167-170.

¹² Namık Kemal Okumuş kader inancının kadim tezahürlerine dair nitelikli bir çalışma ortaya koymuştur. Ayrıntı için bk. Namık Kemal Okumuş, “Ezelî Yazgı Algısının Kadim Telakkileri”, *Marife* (Yaz 2014): 173-191.

¹³ Kader inancı hakkındaki mezhebi ihtilaflar hakkında bk. Kılıç Aslan Mavil, “Güncel ‘Kader’ Tartışmalarına Bir Katkı”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016): 408-442.

¹⁴ Ayrıntı için bk. Orhan Söylemez, “Cengiz Aytmatov’un Romanlarında Kader Ve Kadercilik”, *Gazi Türkiyat* 5 (Güz 2009): 303-320.

gunun düğümünü teşkil ettiği kurguya dayalı eserlerde heyecanı zirveye taşıdığı bilinen bir gerçektir. Aklen haklı olarak “Bu kadar da olmaz!” dediğimiz hayal ürünü olduğunu da yakinen bildiğimiz bu maceraların sonunu merak ederiz. Hatta çoğu zaman bu türden öykü ve romanların epey bir zaman tesirinde kaldığımız da vakidir. Akli muhakememiz bize öykü ya da romanda anlatılan bu tesadüflerin hiç de inanılası olmadığını söyleyecektir. Fakat buna rağmen tamamen kurgu olduğunu ve asla yaşanmadığını bildiğimiz hikâyelerden -gözümüzle görmüş ve içinde bulunmuşuz gibi- etkilendiğimiz de insani bir tecrübe ile sabittir. Kısaca “gerçek” olmadığını aklımızın iyi bildiği kurgusal ve tamamen hayal ürünü eserlerden “gerçekmiş gibi” duygusal olarak etkilenmemizin bir anlamı olmalıdır.¹⁵

Bazı araştırmacılar okuyucunun, gerçekleşmediğini bildiği kurmaca öğelerden etkileniyor olmasını bu hayal ürünü eserlerde “hayatımızın bir yansıması” oluşu ile ilişkilendirmektedir. Zira okunan ya da izlenen hayal ürünü olaylar her ne kadar gerçekleşmemiş de olsa gerçekleşmesi muhtemel şeylerdir. “Hiçbir hikâye ve roman yoktur ki, hayatın gerçekliğinden bir iz, bir motif taşımamış olsun.”¹⁶ Buna göre kurmaca dünyada anlatının inanmamızı istediği garip tesadüf ve ilginç rastlantılara kendimizi kaptırıyor oluşumuz anlaşılabilir gerçek hayatta tanıklık ettiğimiz “kaderin cilveleri” ile alakalı olmalıdır. Nitekim hepimizin hayatında ancak “nasip”, “kısmet,” “takdir” diyerek izah edebildiğimiz izahı zor anlar ve olaylar olmuştur. Yapıp ettiklerimizin ya da başımızdan geçenlerin irademiz dışında ezeli bir yazgının cereyanı olduğuna inanmamızı mecbur kılacak gariplikte hadiseler yaşamışızdır. Bu itibarla etki gücünü hayatı yansıtmaya başarisından alan roman türü eserlerde hayatın bir gerçeği olan “kader cilvesi”, romanın varoluş amacı mucibince yerini almıştır.¹⁷

¹⁵ Hayal ürünü eserlerden etkilenmenin epey çarpıcı örnekleri bulunmaktadır. 14 yaşındaki Nesrin Akras izlediği yerli dizideki bir kahramanın intihar etmesine üzülerek evdeki av tüfeği ile bizzat dizide intihar eden karakter gibi canına kıymıştır. Erişim: 10 Mart 2019, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/dizideki-kiz-gibi-intihar-etti-39009129> Yine Amasya’da M.B. isimli yedi bir çocuk arkadaşları ile oyun oynarken “dizide gördüğü oyuncu gibi intihar edeceğini” söylemiş ve boynuna ip bağlayarak merdiven kendini aşağıya atarak intihar etmiştir. Erişim: 10 Mart 2019, <http://www.haber7.com/guncel/haber/235931-filmden-etkilenip-intihar-etti>. Benzer şekilde fiktif bir eserde anlatılanların toplumun belirli bir kesiminin günlük davranışlarında etkili olduğu hatta bu etkinin yaşamın doğal akışını değiştirme derecesine ulaştığına çarpıcı bir örnek Goethe’nin “Genç Werther’in Acıları” adlı romanı hakkında söylenmektedir. Bu romanın pek çok Alman gencinin intihar etmesine neden olduğu hatta bu yönüyle kilisenin eleştirilerine maruz kaldığı ifade edilmiştir. Erişim: 10 Mart 2019, <https://sanatkaravani.com/goethenin-dunyasi-genc-wertherin-acilari/>.

¹⁶ Selçuk Çıkla, *Mustafa Kutlu Kitabı, Hüzün Ve Tesadüfte "Üstkurmaca Ve Hikayecilik Dersleri*, 1. Baskı (İstanbul: Nehir Yayınları, 2001), 257.

¹⁷ Öykü ve romanda tesadüf ve rastlantılara ne miktarda ve mahiyette yer verilmesi gerektiği meselesinin ehli mabeyninde ihtilaf konusu olmuştur. John G. Fitzgerald öykülerdeki rastlantıların gerçek hayatta görülen tesadüflerden daha ilginç olması gerektiğini düşünmektedir. Sezer Hakverdi, *Adam Öykü Dergisindeki Öykü Teorisi İle İlgili Yazıların İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2014), 58. Aleksandr İvanoviç Kuprin öykülerinde ise kurgu, çoğunlukla ilginç rastlantılarla kurgu düğümlenmektedir. Ertuğrul Bostancı, *Aleksandr İvanoviç Kuprin’in Öykü Sanatı* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004), 20. Ancak genel anlamda rasyonalite, determinizm ve pozitivizmin etkisiyle modern romanda artık -geleneksel romanın aksine- akli zorlayan tesadüflerin kurguda gerilediği bilinmektedir.

1. ABDÛLHAMÎD CÛDE ES-SEHHÂR: KISACA HAYATI VE ROMANCIĞI

1913 Kâhire doğumlu Abdulhamîd Cûde es-Sehhâr, 19. Yüzyılda Filistin'den Mısır'a göç eden bir aileye mensuptur. 1927'de ilkokulu, 1933'te liseyi, 1937 ise Ticaret Fakültesi'ni tamamlamıştır. Mezuniyet sonrası sırayla Hava Kuvvetleri'nde tercümanlık, Ticaret Genel Müdürlüğü'nde yönetim kurulu başkanlığı, Suudi Arabistan Krallığı'nda ekonomi danışmanlığı ve nihayetinde Mısır Sinema Yönetim Kurulu başkanlığı görevlerinde bulunmuştur.¹⁸

Çeşitli devlet kademelerinde muhtelif pozisyonlarda görev alan es-Sehhâr, küçüklüğünden itibaren ilgisini çeken edebi çevrelere yakınlığından dolayı edebiyatla ve edebiyatçılarla iç içe olmuştu. Babası evlerinin “selamlık” denilen bölümünde samimi arkadaşları ile bir araya gelip muhtelif kitaplardan akşam okumaları yapardı. Bu meclislerde İslam tarihinin kahramanlıklarla dolu sahneleri dinleyen es-Sehhâr, İbn Hişâm'dan, Vâkidî'den dinlediği tarihi olayları zihninde canlandırırır.¹⁹ Yaşlı ilerlediği zaman kendisi arkadaşlarına artık tarihi olayları hikayeveri bir üslupla anlatmaya başlamıştı ki anlaşılan bu anlatılar, onun öykücülük ve romancılığını keşfetmesine zemin hazırlamıştır.

Üniversite yıllarında ilk öykülerini kaleme almaya başlayan es-Sehhâr'ın muhafazakâr bir ailede yetişmesinin ve o yıllarda Mısır'a hâkim olan İngiliz siyasetine karşı direnişçi bir ruha sahip olmasının etkisi ile öykücülüğü muhafazakâr milliyetçi bir dile eğilim göstermiştir.²⁰ es-Sehhâr, çağdaşı olan Necip Mahfûz gibi Mısır toplumun geçirdiği sosyokültürel değişimlerin Mısır insanı üzerindeki olumsuz etkileri ve yaşanan sosyal kırılmaları öykü ve romanlarının merkezine almıştır. Bu çalışmada yazarın Suudi Arabistan'a bakanlık danışmanı olarak çalışmaya giden Mısırlı bir akademisyenin başından geçen ilginç olayları konu alan “Ve kâne mesâ” romanındaki “tesadüf-kader” karşılaştırması ve sosyal eleştirel yönü incelenecektir.

2. VE KÂNE MESÂ ROMANI VE ÖZETİ

İlk baskısı 1958 yılında yapılan eser²¹ es-Sehhâr'ın 45'li yaşlarında telif ettiği yarı otobiyografik karakterli bir romanıdır. es-Sehhâr, Suudi Arabistan Ticaret Bakanlığı'nda danışman olarak görev yaptığı yıllarda edindiği körfez deneyimini romanlaştırmak ve kendi gözlemlerini aktarmak istemiştir. Orta gelirli muhafazakar bir aileye mensup oluşu ve kendisini mütevazı bir sosyal tabakaya ait hissetmesi, o yıllarda siyasi karşılığı olan popüler söylem Arap sosyalizmine karşı kendisinde ilgi uyandırmıştır. Suudi Arabistan 1938'de kurulduğu yıldan itibaren selefi-vehhâbi ideolojiyi güçlü bir şekilde siyasi ve sosyal hayatta egemen kılmaya yönelik politikalar izlemiştir. Ülkede İslam'ın selefi yorumunu

¹⁸ Muhammed Havvârî, *A'lâmu'l-edebi'l-Arabiyyi'l-muâsir*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1971), 197.

¹⁹ Latife Bint Fahd el-Kabbâ', *Sûratu'l-mer'a' fi rivâyâti Abdilhamîd Cûde es-Sehhâr*, (Yüksek Lisans Tezi, İmam Muhammed b. Suûd İslam Üniversitesi, 1427), 7.

²⁰ Havvârî, *A'lâmu'l-edebi'l-Arabiyyi'l-muâsir*, 199.

²¹ Hamdi Sakkût, *The Arabic Novel Bibliography and Critical Introduction 1865-1995*, 3. Cilt, (Kahire, Dar el Kutub, 2000), 1630.

sosyal hayata yerleştirmek üzere kurumsal adımlar atılmış ve kamuya açık alanlarda bireylerin İslam'ın ilkelerine aykırı davranışlarına müdahaleye yetkili kılınan kurumlar ihdas edilmiştir. Mısır toplumu ise, her ne kadar kadim bir İslami geleneğe sahip olsa da ülkedeki azımsanmayacak oranda Kiptilerin varlığı ve güçlü süfi miras, kişilerin dini yaşantılarına doğrudan müdahaleyi hoş görececek bir mizaçta değildir. Bu itibarla Mısır gibi bir ülkeden Suudi Arabistan'a çalışma maksadıyla giden edebiyatçı es-Sehhâr'ın, burada -bireysel tercihlere-müdahale eden devlet kurumu *Hey'etu'l-Emr-i bi'l- Ma'rûf ve'n-Nehy-i ani'l-Munker* çalışanlarının olumsuz tavırları dikkatini çekmiş ve bunu romanına konu yapmıştır. Ve Kâne mesâ bu açıdan bir bakıma es-Sehhâr'ın tezli romanlarından biridir. Suudi Arabistan'da böyle bir kurumun varlığından rahatsız olan bir dünya görüşünün bakış açısı ile eserini kaleme almıştır. Ancak es-Sehhâr, bir kurum çalışanlarının olumsuz tavırlarını edebiyata taşıyarak buradan -ideolojik bir taşlama- yapmanın estetik kaygılara münâfi olacağına da farkındadır. Bir edebiyat yapıtının toplumsal eleştiriler yapması ve satır aralarında mesajlar vermeye çalışması gayet tabii bir durumdur. Ancak ortaya edebiyat eseri olarak sunulan bir yapıtın tamamen ideolojik bir propaganda aracına dönüştürülmesi hele de bu uğurda esere estetik değerini verecek sanatsal unsurların fütursuzca feda edilmesi kabul edilebilir değildir. es-Sehhâr bu romanında bir taraftan bireysel tercihlere müdahale hususundaki kendi dünya görüşünü telkin etmeye çalışmakta diğer taraftan da bu düşüncelerini okuyucuya sevimli kılacak estetik bir forma sarılı bir şekilde bezemektedir.

Romanın anlatıcısı kırk yaşlarında bir akademisyen olan Cemal'dir. Suudi Arabistan'dan gelen bakanlık danışmanlığını kabul etmiştir. Anlatının ilk cümlesi "Neden kabul ettim bunu ben?!"dir. Dolayısıyla beş çocuğu olan ve çocuklarından üç tanesini Mısır'da bırakarak eşi ve iki çocuğuyla o yaştan sonra gurbet hayatına yelken açan Cemal'in ileride başına gelecek şeylerin kurguyu büyük oranda şekillendireceği buradan anlaşılmaktadır. Eserde zaman kronolojik olarak dikey ilerlemektedir. Ancak modern romanda o yıllarda beğenilen çift zamanlı anlatım üslubu benimsenmiştir. Cemal, eserin başından itibaren gerçek zamanda Suudi Arabistan'a gitme, yerleşme, sosyal hayattaki zorluklar ve ailevi sorunlarını anlatırken diğer taraftan hayalinde gençlik yıllarına geri dönmekte ve âşık olduğu Fâtıma ile geçirdiği maceralarına dalıp gitmektedir. Dolayısıyla anlatı, Suudi toplum eleştirisine odaklanan toplumcu gerçekçilik ile romantizmi dengeli bir şekilde götürmeye çalışmaktadır. Birbirinden farklı iki zamanda olan olayların her birinin birbirinden bağımsız sonları olması beklenirken paralel akışlı çift zaman en nihayetinde birbiri ile buluşmuştur.

Çocukluk aşkı Fâtıma ile Cemal'in birbirlerine olan sevgisi evlenme niyetine inkılap etmiştir. Ancak İranlı tüccar bir babanın kızı olan Fâtıma, en son buluşma yerine gelmemiştir. Komşularından öğrendiği kadarıyla Fâtıma'nın babası ailesini alarak Mısır'dan aniden ayrılmış ve meçhule doğru uzaklaşmıştır. Anlatı Fâtıma ile Cemal'in bu ana kadar olan aşk maceralarını parça parça yaklaşık yirmi yıl sonraki yaşanan Suudi Arabistan maceraları içerisine serpiştirmekte-

dir.

Cemâl, Suudi Arabistan'da hastalıklı ve daima soluk benizli olan eşi ve iki çocuğu ile pek de huzurlu değildir. Bir Arap ülkesi olmasına rağmen Suudi Arabistan'ın sosyal yapısı Mısır'dan çok farklıdır. Birçok Arap ülkesinden gelen yabancıların ikinci sınıf insan muamelesi görmesi, *Hey'etu'l-Emr-i bi'l- Ma'rûf ve'n-Nehy-i ani'l-Munker* adlı kurum yetkililerinin halkın dini yaşantısına kaba saba davranışlarla muamele etmesi, Suudilerin bu devlet kontrolüne rağmen gayri ahlaki davranışlarla malul olması gibi pek çok olumsuzluk Cemal ve ailesinin sorunları olarak gösterilmiştir.

Romanın vakia zamanında gerçekleşen olayların perde arkasında, yani yirmi yıl öncesinden aktarılan aşk macerası sahnelerinde romantizmin ağır izleri bulunmaktadır.

Cemal, danışmanlığını yaptığı Suudi bakandan Pakistan'a yapacağı resmi bir ziyarette yanında eşlik etme teklifi almıştır. Bu teklifi ailesi ile istişare etmeden kabul eden Cemal, ilk Suudi Arabistan'a iş teklifini kabul ettiği zamanda yaşadığı duyguları tekrar yaşamıştır. Hayatı boyunca kendi isteği üzerinde hâkim bir iradenin tercihlerine hep müdahil olduğunu hisseden Cemal yine bu kez Pakistan'a yolculuk konusunda da benzer duygulara kapılmıştır. Hayatında başına gelen tesadüflerin hep bir anlamı çıktığını gören Cemal Suudi Arabistan'a gelişi ve şimdi de Pakistan'a gidişi meselesinde “anlam beklentisi” içindedir.

Olaylar, her işini kaderin cilveleri olarak gören Cemal'i haklı çıkaracak esrarengizlikte gerçekleşir. Pakistan'da rastlantı eseri on sekiz yaşında İran asıllı genç bir kızla tanışır ve ona müncezib olur. Ona ikinci hanımı olma teklifinde bulunur. Kendinden neredeyse yirmi yaş büyük bir erkeğin evlenme teklifine sıcak bakan genç kız Cemal'i annesi ile tanıştırmak ister. Annesinin yanına gidince romanda gerilim zirveye taşınacaktır. Zira genç kızın annesi Cemal'in yıllar önce kaybettiği “eksik kalan beste” Fâtıma'dır.

Fâtıma ilk başta Cemal'i Suudi kıyafeti ve sakalından dolayı tanıyamaz. Fakat Cemal onu tanımıştır; feleğin kendisine oynadığı oyun karşısında şaşkındır, vurulmuşa dönmüştür. Birkaç görüşme sonra Cemal Fatıma'nın el ayasına bakarak onun geçmişini okuyabileceğini söyler. Çocukluk aşkı Cemal olduğunu kendisine hissettirince bu kez şaşkına dönme sırası Fâtıma'dadır. Yaşanan bu baş döndürücü sonla Cemal'in Suudi Arabistan teklifini kabul etmesinin, Pakistan'a gidişinin ve iradesi dışında kendinden yirmi yaş küçük bir kıza âşık olmasının ardında yatan sırlar ortaya çıkmıştır. Romanda bu sahneye kadar süre gelen çift zamanlı anlatım mecrasını bulmuş ve tek zamanlı anlatıma geri dönmüştür. Roman, “tesadüflerin ölümü” ve “kaderin hükümranlığı” mesajlarını vererek Cemal'in Arabistan'a dönüşü ile sonlanmıştır.

3. VE KÂNE MESÂ'DA KADER VURGUSU

Kahire havaalanında Cemal'i ve ailesini Suudi Arabistan'a götürecek uçağı

beklerken kendisini uğurlamaya gelen diğer aile fertleri ve yakın çevresine karşı gözlemediği “gurbet” ve “firak” motifi ile başlayan anlatı bu ayrılığın Allah’ın takdiri ile gerçekleştiği değerlendirilmesinde bulunmuş ve ilk kader vurgusunu da burada yapmıştır.

*“Kaderimizde firak varmış. Neyse ki bize ayrılığın en hafif sureti yazılmış. Buna şükür.”*²²

Cemal, kendisine Suudi Arabistan’da uzman olarak çalışma teklifi yapıldığında tereddüt etmeden kabul etmiştir. Daha önce yaşadığı hayat deneyimi ona hayat şeridini kendisinin çizmediğini öğretmiştir. Kendisi için takdir edilmiş bir yolda sevk edildiğini anlamıştır. Ne zaman kendisi için çizildiğini düşündüğü yolun dışına çıkmak için irade göstermiş olsa kader onu yine o çizgiye istemese de geri döndürmüştür. Örneğin Cemal gençlik yıllarında Mısır emniyet teşkilatında polis olmayı çok istemiştir. Polislik sınavlarında her şey yolunda gitmiştir. Sınavlara başkanlık eden ve Cemal’i de çok iyi tanıyan kişi tam da elemeler zamanında hastalanmış yerine görevlendirilen kişi ise Cemal’i hiç tanımadığı için elenmiştir. Bu çok kötü bir rastlantı olmuştur!²³

İstemeyerek de olsa ticaret yüksekokuluna kaydolan Cemal, babasının düşüncelerine bağlı bir gençtir. Babası mahallelerinde verimli çalışmadığını düşündüğü bir sabun imalathanesini satın alarak mezuniyet sonrası oğluna orada bir işletme kurmak istemiştir. Atölyenin sahipleri ile anlaşma sağlanmış ve tam da haftalar içerisinde oğluna devredilmek üzere iken babası vefat etmiştir. Bu da hayatını zora sokan bir rastlantıdır.²⁴

Adalet bakanlığında çalışmayı çok arzu eden Cemal’in ne kadar uğraşsa da hiç şansı yaver gitmemiştir. Araya koyduğu tüm araçlara rağmen bakanlığın kapısı her defasında suratına kapanmaktadır. Ezher Meydanı’nda tesadüfen karşılaştığı bir arkadaşı ona savunma bakanlığında bir iş ayarlayabileceğini söylemiş ve öyle de olmuştur. O güne kadar istediği polislik, babasının üzerine düştüğü işletmecilik ve en son arzuladığı adalet bakanlığı uzmanlığı gerçekleşmemiş hiç de aklından bile geçirmediği savunma bakanlığı uzmanlığı tesadüfen denk geldiği bir arkadaşının aracılığı ile müyesser olmuştur.

Hatta aile hayatının teşekkülünde de rüzgâr arzuladığı taraftan esmemiştir. Öğrencilik yıllarında âşık olduğu bir kızla evlenmek için anlaşmışlar ve kız birden bire hayatından kaybolup gitmiştir. Buna karşılık kız kardeşinin bir arkadaşı ile yaralarını sarar ümidi ile evlenmeye karar vermiş ve yuvasını kurmuştur.²⁵

Cemal, hayatına yön veren diğer tesadüfleri de düşününce bu kadar tesadüfün olsa olsa ancak bir kaderin tecellisi olduğunu anlamıştır. Her şeyi kadere havale edip tembellik edecek birisi de değildir. Ancak bir şeyin yazgı sonu ger-

²² Abdulhamîd Cûde es-Sehhâr, *Ve kâne mesâ’*, (el-Fehhâle: Dâr Misr li’t-tibâah: ty.), 6.

²³ es-Sehhâr, *Ve kâne mesa’*, 7.

²⁴ es-Sehhâr, *Ve kâne mesa’*, 8.

²⁵ es-Sehhâr, *Ve kâne mesa’*, 8.

çekleştiği düşüncesine kapılırsa burada ısrarcı olmamaktadır. O, hayatta başa gelenleri değiştirmeye çalışmayı rüzgâr değirmenleri ile çatışan Don Kişot'luk olarak kabul etmektedir. Ona göre insana düşen rüzgârlara karşı koymak için havanın akışından istifadeye çalışmaktır. Hiç kimseye zarar vermeden, rahatsız etmeden temiz kalpli bir şekilde hayatın akışından istifade çalışan biri olmak lazımdır.

Onun bu kadere boyun eğen hali manevi bünyesine işlemiş ve teslimiyetçi bir şahsiyete bürünmüştür. Suudi Arabistan'a gitme konusunda da aynı karakteri sergilemiştir. Suudi Arabistan'a gitme teklifinde de gösterdiği tavır budur. Bu teklifin kendisine aslında kaderden gelen bir emir olduğunu sezinlemiştir. Orada yeni insanlarla tanışacak, sıcak arkadaşlıklar kuracaktır. Oraya gitmesine hükmetmiş kaderin hâkimane tasarrufu karşısında teslim olmakla huzuru bulmuştur. Hayatta en çok arzu ettiği vicdani rahatı Cemal, işte bu kadere anlayışında yakalamıştır.²⁶ Yaşadığı pek çok deneyim ona geleceğe dair her şeyin "gayb" olduğunu ve bunu da insanın bilemeyeceğini göstermiştir. İnsanların huzursuz olmalarının sebebi hiçbir şeye malik olmamalarına rağmen hayallerinde kendileri için umut sarayları inşa etmeleridir. Hâlbuki hayal dünyalarında kurdukları bu sarayların belki de hiç biri gerçekleşmeyecek ve elemeler emellere dönüşecektir. Hayallerle süslenmiş bir dünya acılarıyla savrulacaktır. İnsanın bu kara hali yaşamasının sorumluluğu yine insanın kendisine aittir. Zira aciz olan insan gururu ile sahip olmadığı şeylere sahipmiş gibi davranmakta ve kendi kendini aldatmaktadır.²⁷

Cemal'in daha henüz uçakta iken içinden geçen monologlardan ibaret bu konuşmalar bir bakıma romanın motiflerinden biri belki de en önemlisi olan "kader" olgusuna dairdir. Yazarın muhtemelen dini düşüncesini de aktarmaya çalıştığı bu satırların zımnında "Suudi Arabistan'da ne olacak?" sorusuna da teşvik olduğu akla gelmektedir.²⁸ Anlatıcı okuyucusundan "her şeyde bir hayır olduğuna göre Suudi Arabistan'a bu gidişte ne hayırlar var?" sorusunu sormasını istemektedir.

Anlatının kader vurgusunu anlatının en romantik sahneleri arkasına yedirmeye çalıştığını gösteren pek çok örnek vardır. Bunlardan biri şüphesiz Cemal'in Fatıma ile tanıştığı ve ona karşı ilk sevgisini dile getirdiği ana aittir. Fatıma Mısır'da dünyaya gelmiştir. Ancak babası İranlıdır. İran'da ticaretle meşgul olurken işleri kesat gitmiş ve iflas etmiştir. Daha öncesinde babasının Mısır'a

²⁶ es-Sehhâr, *Ve kâne mesa*, 10.

²⁷ es-Sehhâr, *Ve kâne mesa*, 11.

²⁸ es-Sehhâr'in dini mesajlarını romantik bir çeşni üzerinden sezdirmeden vermeye çalışması Mısırlı ünlü Mustafa Lutfi el-Menfalûtî'nin üslubuna benzerlik arz etmektedir. Onun da öykülerinde kederinden bitap düşmüş çilekeşler, yaşamaktan tiksinişmiş karamsarlar ve hayata küsmüş dertmenlerin acıklı hikâyeleri vardır. Ancak Menfalûtî de es-Sehhâr gibi mütedeyyin bir şahsiyettir ve onun karamsarlığı hakiki tesellinin Allah'a ve ahiret gününe imanda olduğuna inandırmak için kasıtlı kurgulanmıştır. Menfalûtî'nin öykücülüğü hakkında ayrıntı için bk. Ahmet Kazım Ürün, "El-Menfalûtî Ve Zengin-Fakir Çatışmasını İçeren Bir Makalesi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2002): 205. (202-211); Emrullah İşler, "Modern Arap Edebiyatında Bir Öncü Mustafa Lutfi El-Menfalûtî", *Nüşa* 1/3 (2001 Güz): 76 (71-88).

göç etmesinden dolayı onun yanına gelmiş babasının yanına sığınmıştır. Burada bir kızla tanışmış ve evlenmiştir. Bu evlilikten dünyaya gelen Fatıma Cemal'in gözünde dünyanın en güzel kızıdır. Cemal'in kaderin cilveleri ile ilk tanıştığı ve bunu ilk defa dile getirdiği sahne olarak da burası seçilmiştir. Cemal'e söylenen şu ifadeler sosyal ilişkilerin tanziminde ve hangi insanın karşısına hangi insanın çıkarılacağı konusunda da kaderin hükümran olduğu mesajını verme maksatlıdır:

*"Eğer babanın iflâsı olmasaydı sen var olmazdın ve ben de seni göremez ve sevmezdim."*²⁹

Cemal'in Suudi Arabistan'a yerleştikten sonra Pakistan'a bakan eşliğinde diplomatik bir geziye gideceği özette anlatılmıştı. Pakistan'a gitme teklifini hemen kabul eden Cemal eşi ile bu konudan dolayı tartışma yaşamıştır. Eşi haklı olarak "Bizi burada kime bırakıp gidiyorsun? Senin pasaportuna kayıtlıyız. Bize bir şey olsa, Mısır'da çocukların başına bir şey gelse ne yaparım ben bu hastalıklı halimle?" diyerek çıkmıştır. Cemal bunun da bir "kaderin sevki" ile olduğunu bilincindedir. Kur'an'da geçen Hz. İbrahim (a.s.)'in eşi Hacer ve çocuğu İsmail'i Mekke'de, çölün ortasında, Beytullah'ın yanında, "ekinsiz" bir yere bırakıp giderken Allah'ın bu emirde gizlediği hikmeti düşünür. Kâbe'ye gider, simsiyah örtüsüne sarılır, bedeninin her tarafını ahtapot gibi saran dertlerini göz yaşları ile döker. Dualar ve niyazlarla omzunda taşıdığı kaygıları ve gaileleri orada bırakıp gönül hafifliği içerisinde namazını eda eder.³⁰

4. VE KÂNE MESA'DA SOSYAL ELEŞTİRİ

Anlatının gerçekçi olma yönünün iki ayağı olan "kader" vurgusunun yanında bir de eleştirel gerçekçi³¹ olma tarafı da bulunmaktadır ki bunu henüz Cidde havaalanına iniş anından itibaren sezmek mümkündür. Cemal ve ailesini Arabistan'a taşıyan uçak havaalanına iniş yaptıktan sonra pasaport ve bagaj kontrol noktasına gelindiğinde, romanın sonuna kadar ara ara serpiştirilecek olan toplumsal eleştirinin ilk girizgâhı verilmiş olmaktadır. Bagajları kontrol "mutava" isimli ahlak zabıtalılarının valizlerinin içerisinde "içki şişesi, kaset, kamera, yasaklı eser, heykel vb." objeleri aradıklarını görür.³² Ülkeye giriş esnasında Cemal'in seçtiği bu sahne romanın yazım amacı doğrultusundadır. Zira kendi-

²⁹ es-Sehhâr, *Ve kâne mesa*, 17.

³⁰ es-Sehhâr, *Ve kâne mesa*, 72.

³¹ Burada kastedilen eleştirel gerçekçilik ile toplumda meydana gelen sosyal olgu ve davranışların neden ortaya çıktığının açıklanması kastedilmiştir. Faruk Yalvaç, "Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama", *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi* 6/24 (Kış 2010), 6. (1-31) Algılarımız dışında bir gerçekliğin varlığını kabul eden eleştirel gerçekçilik *ilişkilerin maddi yapılarından, gözlenemeyen mekanizmalardan ve süreçlerden oluştuğunu* savunmaktadır. İbrahim Yücedağ, Fidan Sarsılmaz, "Gerçekliği Farklı Düzlemlerde Geri Kazanmak: Eleştirel Realizm", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 7/1 (Mart 2018), 701. (700-709)

³² Cemal'in Suudi gümrüğünde dikkatini çeken bu ayrıntıya daha sonra geri dönecektir. Suudi Arabistan'a yerleştikten bir süre sonra Cemal artık arkadaşlar edinmeye başlayacaktır. Bu arkadaşlarından bir tanesi olan yaşlıca bir kişi Cemal'i evine çağırarak ve ona Fransız menşeli pornografik bir filminden sahneler izletmek isteyecektir. İhtiyarın bu tavrı Cemal'in midisini bulandıracak ve gümrükte valiz kontrolü yapan kişinin göstermelik bir görev icra ettiği düşüncesini pekiştirecektir. es-Sehhâr, *Ve kâne mesa*, 59.

sini ve ailesini geçici olarak kalacakları otele götürmek üzere görevlendirilen şahsın aracına bindiklerinde radyoda çalan Nâima Hanûna adlı bir şarkıcıya ait bir şarkıdır. Cemal havaalanında valizlerini kontrol eden ahlak zabıtasının yanına geri dönüp şarkı sözlerini dinletmek ve bu kontrollere neden gerek duyduklarının hikmetini sormak ister. Zira tüm dünyanın her türlü şarkısı radyo aracılığıyla herkesin evine ve aracına girebilmektedir.³³

Suudi Arabistan'a bir vesile ile gidenlerin dikkatini çeken farklılıklardan birisi de orada çalışan ahlak zabıtalılarının namaz vakti geldiğinde esnafın dükkânlarını kapatıp camiye gitmek üzere mecbur tutmalarıdır. Herhangi bir namaz vaktinde dükkânın açık tutulması yasaktır. Başka bir İslam ülkesinde emsaline rastlanmayan bu uygulamanın –tüm liberal açılımlara rağmen– halen de geçerliliğini koruduğu bilinmektedir.

Suudi Arabistan devletinin bu uygulaması toplumcu eleştiriye malzeme olarak Cemal'in dikkatini çekmiştir. Cemal bir gün çarşıda iken dükkân sahiplerinin ikinci ezanı ile birlikte alelacele kepenklerini indirerek “koru ve kaygı” içinde camiye koştuklarına şahit olur. Vatandaş “panik” halindedir. Bu esnada asker kıyafetine benzer sarı kıyafetli, ağzında misvaklı görevlileri fark eder. Kendisi de zaten namaza gidecektir. Ancak bir görevlinin zorlaması ile namaza gönderilmesi kendisini rahatsız etmiştir. Bu konu sadece rabbi ile kendi arasında bir husustur. Üçüncü birinin rabbi ile arasında yeri yoktur. Onun bu düşüncesi görevli arasında tartışmaya neden olur. Görevliye maksatlı bir şekilde “Sen de benimle gel öyle ise beraber kılalım.” der. Görevli sözün garazla söylenmiş olduğunu fark edince “peki” der kabul eder. Fakat yolda giderken de diğer esnafa kepenk indirip camiye çağrıda bulunur. Adamı görenler panik içinde oraya buraya kaçışan tavşanlar gibidir. Cemal'in aklına görevlinin zoru ile namaza giden bu kişilerin abdestsiz olduğu düşüncesi gelir. Bu esnada görevli Cemal'in peşine takılmasından sıkılır ve “Sen git amca” der. Cemal'in “Ya sen!?” sorusuna ise Cemal'in ısrarı karşısında yenilgiyi kabul edercesine “Ah kardeşim görev işte görev; meslek icabı! Çoluk çocuğumun rızkını buradan kazanıyorum ben.” diyerek cevap verir. Birazdan da ağzındaki misvakı hışımla ısırtarak “Allah senin evini başına yıksın” dercesine çekilir gider.³⁴

Cemal'in gözünden izlenen bu sahnede namaz vakti kepenk indirmesi istenen insanlar “koru, panik, telaş ve endişe” içindedir. Esnafı namaza çağırma görevli olan kişi ise bu işi dini hassasiyetin bir gereği değil sadece ama sadece para kazanmak için yapan biridir ki kendisi dahi namaza gitmemektedir. Diğer taraftan deyim yerinde ise kendi foyasını ortaya çıkaran birine de öfke ile muamele ederek “Allah evini harap etsin!” tepkisi veren kaba saba bir görüştür.

Anlatının bu sahnede amaçladığı toplum eleştirisinin dozunu estetik kaygı aleyhine kaçırıldığı görülmektedir. Sanatçıdan beklenen objektifliği ya da diğer

³³ es-Sehhâr, *Ve kâne mesa*, 29.

³⁴ es-Sehhâr, *Ve kâne mesa*, 32.

bir ifade ile ideolojik sessizliği koruyamadığı anlaşılmaktadır. Ya da en azından eleştirinin doğrudan müdahalede bulunmadan daha geniş sahnelere yayılması ve yargılamanın okuyucuya bırakılması konusuna riayet edilmemiş ve aceleci davranıştır. Zira Arap yarımadası vahye tanıklık etmiştir ve İslami kültürün de son derece güçlü olduğu bir bölgedir. Mekke ve Medine'yi de ihtiva etmekle dünyanın her tarafından milyonlarca Müslüman'ın akın ettiği mukaddes topraklardır. Cemaatle namaz gibi İslamî ritüellerin geniş halk tabakaları tarafından can u gönülden benimsenip uygulanması gayet tabii bir olgudur. Namazdan, camiden, ezandan rahatsız olan hatta ezanı ısıklarla protesto eden nüfuz cüzdanı Müslümanları kale alınmayacak azınlıkta her zaman bulunabilir. Ancak Müslüman bir toplumda hele ki Arap yarımadasında Mekke'ye sadece seksen kilometre uzaklıktaki Cidde'de esas olan namaza "koru, panik, endişe" içinde gitmek değildir. Doğal ve gerçeğe uygun olan huzur ve huşu içinde mütebessim bir sima ile esnafın dükkânını kapatması ve herkes gibi camiye gitmesidir. Diğer taraftan Cemal'in gözüne çarpan neden sadece camiye korku içinde giden insanlar olmuştur? Camiye giden Müslümanların "abdestsiz" namaz kıldıkları düşüncesine kapılma gerekçesi nedir? Onu bu düşüncelere iten etken Suudi Arabistan hakkındaki önyargıları neden olmasın? Sadece bu sahne hakkında sorulabilecek pek çok istifham sahnenin gerçekçiliğine ve dolayısıyla da inandırıcılığına halel getirmektedir. Aslında Cemal'in bu sahnedeki tutumunun hayatın her safhasında herkes için muhtemel olduğu söylenebilir. Çevremizde olup bitenleri kendi aynamıza göre renklendiriyor ve görmek istediğimiz şekilde yorumluyoruz; önyargılarımız doğrultusunda zihnimize gelen görüntülerde tasarıfta bulunuyor ve inançlarımıza göre "seçici" davranıyoruz anlamını da çıkarmak mümkündür.

Cemal'in eleştirisine hedef olan diğer bir husus Mescid-i Haram'da yaşanmıştır. Uzun sakallı, başında amame ve üzerinde bir ceketle yine aynı kurumun (hey'etu'l-emr-i bi'l-ma'rûf) görevlilerinden biri kendisine yaklaşır.³⁵ Cemal'in çocuklarının başında güneşten korumak için kasket vardır. Görevli haşin bir sesle "Burası Allah'ın evi!" der. Kaskete işaret ederek "Bu haram. Kâfirlere benzemek oluyor bu!" Cemal hazırcıdır. Görevlinin üzerindeki ceketle işaret ederek "Allah resulü ceket giyer miydi?" Görevli hiç hoşlanmadığı bu çıkış karşısında çareyi "kâfir" diyerek çekilip gitmekte bulur.³⁶

Cemal'i Cidde'de camiye namaza gitmeye zorlayan görevli ile yaşadığı tartışmaya benzer bir söz dalaşı burada da yaşanmıştır. Her iki sahnede de yazarın inanmamızı istediği ortak husus görevlilerin kaba tavırları ve dışlayıcı muameleleridir. Ancak bu ikinci sahnede eleştiriye hedef olan "dışlayıcılık"ta aşırıya kaçıldığı anlaşılmaktadır. Zira böyle bir görevlinin "Allah resulü ceket giyer miy-

³⁵ Suudi Arabistan'da böyle bir kurumun varlığı ve sorumsuz davranışları pek çok Arap romanın eleştiri konularından biri olmuştur. Suudi liberal roman yazarlarından Abdo Hâl'in özellikle bu kurum ve çalışanlarını hedef alan romanları bulunmaktadır. Bu kurum hakkında ayrıntı için bk. Nebahat Tanrıverdi O Yaşar, "Suudi Arabistan'da Kadın Hakları", *Ortadoğu Analiz* 5/50 (2013): 70-78.

³⁶ es-Sehhâr, *Ve kâne mesa*, 43.

di?” sorusu karşısında adeta lal olup köşeye sıkışması, “kâfir” diyerek hakaret etmekten başka bir cevap bulamayışı pek de inandırıcı gözükmemektedir. Anlatının bu görevliye de kendini izah etme hakkı vermesi, hiç olmazsa “şapka” ile “ceket” arasındaki “temsillik” rolüne dair birkaç kelam sarf etmesini izin vermesi daha uygun olabilirdi. En küçük bir itiraza dahi cevap veremeyen görevliyi hem “cahil” hem de son derece ağır “kâfir” suçlamasında bulundurarak “görgüsüz” hale getirmek, oluşturulan antagoniste (hasım) karaktere karşı³⁷ haksızlık anlamına gelmektedir.

Anlatının aşırı “yanlı” tavır sergilediği diğer bir durum Cemal’in Pakistan’da heyet üyelerinden Ukayl ile arasında geçen “Âli Beyt” tartışmasında yaşanmıştır. Cemal, gece yıldızları seyretmekten fevkalade bir lezzet aldığını ve yıllar içerisinde gökteki yıldızlarla arasında bir dostluğun hâsıl olduğunu ifade etmiştir. İnsanın cansız varlıklarla arasında bir muhabbet ve ünsiyet olabileceğine dair de Hz.Peygamber (a.s.m.)’in Uhud dağı hakkında “O bizi sever biz de onu.” hadisini zikretmiştir. Ukayl bu hadisi Cemal’den duyunca hafif bir iftihar havasında “Bu benim dedemin sözüdür.” der. Ukayl’ın bu tavrı Cemal’in damarlarını depreştirir. Bu tavrı eleştirmek ister.

- Hz. Peygamber (a.s.m.)’in neslinden olman tabi ki bir şereftir. Lakin bu tek başına yeterli değil.

- *Bir düşünsene Cemal! Sen daima bize salat ve selam getiriyorsun. Biz Âli Muhammed’iz.*
- *Sanırım biz Ali Muhammed’in salih ve iyi kimselerine salat ve selam getiriyoruz. Sana şunu hatırlatmak isterim ki İslamiyet asabiyyet-i cahiliyeyi kökünden kaldırmıştır. Şöyle diyen de bizzat Allah resulünün kendisidir: Arabın aceme üstünlüğü yoktur. Üstünlük sadece ve sadece takvadır. Bu itibarla senin en edna bir Müslüman’a üstünlüğün yok. Velew ki Hz. Peygamber (a.s.m.)’in neslinden dahi olsun.³⁸*

Ukayl diyalogun devamında ısrarla Hâşimî kabilesinden olduğunu ve bunun şecere ile sabit bulunduğunu tekrarlamaktadır. Cemal ise Mısır’da Hz. Peygamber (a.s.m.)’a nispet edilen sahte şecerelerin yirmi kuruş gibi bir fiyatla satıldığını ifade etmiştir. Bu tartışma Ukayl’ın “Seninle tartışmak istemiyorum; ne desem çürütüyorsun.” itirafıyla son bulmuştur.

Ukayl, Arapların diğer milletler üzerinden etnik bakımdan üstün olduğunu iddia eden ırkçı bir insan mıdır? İnancı ve ameli her ne olursa olsun kişinin soy bakımından Hz. Peygamber (a.s.m.)’e mensup oluşu onu diğer Müslümanlardan üstün kıldığını mı düşünmektedir? Ya da Ukayl’ın Cemal’in sözleri karşısında söyleyecek hiçbir şeyi yok mudur? Anlaşılan burada da anlatı Cemal’i haklı

³⁷ Bir romanda “başkahraman” (Protagoniste) ile çatışarak ona engeller çıkaran “hasım kahraman” (Antagoniste) denilmektedir.

³⁸ es-Sehhâr, *Ve kâne mesa*, 147.

çıkarmak için orantısız bir taraflılık göstermiştir. Cemal'i haklı göstermek ve Suudi Arabistan halkının diğer Müslümanlar üzerinde ontolojik bir üstünlüğe sahip olduğu fikrini taşıdıklarına okuyucuyu inandırmak için Ukayl karakterine hiçbir Müslüman'a yakışmayacak absürt sözler söylemiştir. Bu epizotta hasım karakterin kendisini ifade etmesine izin verilmemiş ve "yobaz bir mağrur" olmaya zorlanmıştır. Yazarın bu yaklaşımının eserinin sanatsal değerini zedelediğini söylemek mümkündür.

Pakistan ziyaretine gitmeden önce Cemal, bakan ve diğer diplomatlar ile önce Lübnan'a kısa süreliğine uğramışlardı. Cemal Beyrut ve Pakistan'da Suudi kökenli diğer diplomatların alkol ve fuhşa yatkınlığına şahit olmuştur. Uçaktaki Alman hostese bile kur yapan Suudi diplomatları burada zikri münasip düşmeyecek pek şeni ahlak ile tasvir eden Cemal'i Pakistan'da sokak ortasında hastalıklı olduğu her halinde belli bir yaşlı durdurmuş ve ondan kendisi için dua etmesini istemiştir. İhtiyarın Cemal'e yaklaşarak ondan hastalığı için duasıyla medet istemesini nedeni onun Suudi kıyafetinden dolayıdır. Anlatı, Pakistanlıların Kâbe, Mescid-i Nebevi, Arafat ve Mina gibi İslam şeaîrinden dolayı Arabistan'a dolayısıyla da her geleneksel körfez giyimli Araba "mukaddes" gözüyle baktıklarını ancak gerçeğin tamamen aksi olduğu mesajını vermeye çalışmaktadır. Lübnan'da viski ve kadın şehvetiyle yanıp tutuşan fuhşa meftun Suudilerin Pakistan'da birer veliyyullah gibi algılandığı hâlbuki Suudilerin böyle bir itibarı hiç de hak etmediği eleştirisinde bulunmaktadır.³⁹

Cemal'in Pakistan'da geçirdiği süre içerisinde heyetin diğer Suudi üyeleri ile arasında yaşananlar, geçen diyaloglar anlatının Suudi toplum eleştirisi için fırsata dönüştürülmüştür. Örneğin, Suudi bakanın yanında eşlik eden Mecdî, alkol ve fuhşa kendini kaptırması orta yaşlı bir bakanlık çalışanıdır. Anlatı, Mecdî'ye bir akşam geçmişine ait her şeyi alkolün etkisi ile Cemal'e anlatırarak Suudi aile geleneklerinin bir kısmının toplumda ahlaki yozlaşmaya neden olduğunu göstermek istemektedir. Mecdî'nin annesi onu kendi beğendiği bir kızla - çok münasip- olduğunu düşünerek evlendirmiştir. Oysa ki Mecdî bu kızı bir kere bile görmemiştir. Tanımadığı hatta hiç görmediği bir kızla evlenen Mecdî'nin bu evliliği -romanın toplumcu eleştirel yönünden tahmin edileceği gibi- aşırı geçimsizlik ve nihayetinde ise boşanma ile sonuçlanmıştır.⁴⁰ Diyaloga katılan diğer heyet üyesi Sâmi ise o da evlenmek üzeredir. Sâmi, meslektaşısı Mecdî'nin evlilik hayatının bu şekilde sonlanmasından telaşa kapılır. Zira Mecdî de Sâmi gibi evleneceği kızı o ana kadar hiç görmemiştir. Cemal'i diğer heyet üyeleri arasında "dindar, olgun ve tecrübeli bir ağabey" pozisyonuna çıkaran bu sohbetlerde anlatının kimi zaman sezdirmeden kimi zaman da dolaysız bir şekilde "Suudi-Mısır" kültür karşılaştırmaları kendini göstermektedir.⁴¹ Evlilikten önce cinselli-

³⁹ es-Sehhâr, *Ve kâne mesa'*, 112.

⁴⁰ es-Sehhâr, *Ve kâne mesa'*, 122.

⁴¹ Modern romanda yazar ile kurgunun başkahramanı ya da anlatıcısı arasında estetik bir mesafe olması gerektiği düşüncesi hâkimdir. Karakterler yazarının ideolojik görüşlerine tercümanlık edecek ya da onun belirli inanç ve gruplar ile arasındaki şahsi hesaplaşmaları görececek mizaçta olmalıdır. Yazarın dünya görüşünün karakterlere yansımaması ve tamamen kurgu sahibinden ba-

ğe ve ailevi ilişkilere ait yeterli önbilgisi olmayan Suudi gençlerinin evlilik sonrası vahim hallere duçar olduğunu buna karşılık ufku geniş Mısırlı gençlerin ailevi hayatlarında daha muvaffakiyetli oldukları gibi üstü örtülü mesajlar verilmiştir.

SONUÇ

Mısır romanının olgunlaşmasında etkin bir role sahip Abdulhamîd Cûde es-Sehhâr dindar kişiliği ile romancılığını bir arada ahenkle tutabilmiş bir yazar olduğunu Ve kâne mesâ' adlı romanında göstermiştir. Kurgunun perde arkasında gizlediği "kader inancı" mesajını, Cemal karakterinin başından geçen ilginç rastlantılara verdiği Müslümanca tepkilerle hissettirmek istemiştir. Kanaatimizce Türk romanında doksanlarda popüler olan ve muhafazakâr çevrelerde makas bulan hidayet romanlarından epey önce Mısır'da irşat amaçlı bu türden eserler ortaya konulmuştur ve Ve kâne mesâ' da bunlardan biridir. Eserin başarılı bulduğumuz taraflarından birisi kuşkusuz yazarın İslam'ın şiarlarından olan kader inancını gayet doğal sahneler üzerinden okuyucuya hissettirmesidir. Bunu yaparken romantizmin gerektirdiği coşkulu ve yoğun duygusal anlatıya hanel getirmemiş ve hiçbir şeyin tesadüf olmadığını ancak her şeyi bilen ve hikmetine göre takdir eden bir Allah'ın yazgısı dâhilinde olayların başımıza geldiği mesajını kurguya özümsetmiştir. Diğer taraftan eser, Suudi Arabistan'ın sosyal yaşantıya müdahale eden devlet politikasına yönelik eleştirilerle doludur. Genel anlamda bu eleştiriler ve kader vurgusu birbirinden bağımsız iki ayrı tema olarak çift zamanlı anlatıda ahenk halindedir. Umumi manada bu iki temanın birbirinin sahasını ihlal etmeden aktarılmış olması eserin bir diğer başarısıdır. Ancak yazarın Suudi Arabistan toplum eleştirisi yaparken yer yer Mısır milliyetçiliği duygularına mağlup olduğu ve karakterlerine söylattirdiği bazı ifadelerinde Suudi Arabistan'da yaşadığı olumsuzlukları yansıttığı anlaşılmaktadır. Eserin son yıllarda daha az ilgiyle okunan Türk tarzı hidayet romanlarına örneklik teşkil edecek bir üsluba sahip olduğu kanaatimizdir.

Kaynaklar

- » Aydın, Cüneyt – Genç, Ahmet. "Sünnetullah Ve İnsanın İradesi Temelinde Kader". *JOMELIPS* 1/1 (Yaz 2016).
- » Azimli, Mehmet. "Tarihin Kırılma Noktası; Hudeybiye Antlaşması". *Hikmet Yurdu* 3/3 (Aralık 2010): 35-48.
- » Bostancı, Ertuğrul. *Aleksandr İvanoviç Kuprin'in Öykü Sanatı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004.
- » Çıkla, Selçuk. *Mustafa Kutlu Kitabı, Hüzün Ve Tesadüf'te "Üstkurmaca Ve Hikayecilik Dersleri*. 1. Baskı, İstanbul: Nehir Yayınları, 2001.

→ →

ğimsiz tepkiler vermesi de mümkün değildir. Zira romanda yaşanan olaylar ve konuşan karakterler yazarın zihin dünyasında canlanan imgelerden ibarettir. Dolayısıyla bu imgelerin yazarın dünya görüşüne şekil veren düşünsel arka planından renkler ve izlenimler taşmaması belki de imkânsızdır. Fakat her şeyin ifrat ve tefriti olduğu gibi yazar ve karakterleri arasındaki düşünsel ilişkinin de bir vasatı olmalıdır. Genel anlamda araştırmaya ve hakkında akademik bir çalışma ortaya koymaya değer bulduğumuz *Ve kâne mesâ* romanı dikkat çekmek istediğimiz *yazar- karakter* ilişkisi bağlamında kimi zaman zafiyet göstermektedir. Bu zafiyetin bir örneği Mısır asıllı olan Cemal karakterinin Suudi vatandaşları olan diğer heyet üyeleri ile arasındaki tartışmalarda kabaran ve açığa vuran "milliyetçilik" duygusudur. "Ben Mısırlıyım ve Mısırlı olmakla da gurur duyuyorum." (es-Sehhâr, *Ve kâne mesa'*; 167) kabilinden sözlerin eserin iki temasından biri olan "Suudi toplum eleştirisi"nin samimiyet ve inandırıcılığına gölge düşürdüğü kanaatimizdir.

- » Dindi, Emrah. *Kur'an'da İslam Öncesi Kültürün İzleri (Muamelat Örneği)*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014.
- » Güç, Ahmet. "Konfüçyüsçülük". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 167-170. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- » Gündüz, Şinasi. *Anadolu'da Paganizm Antik Dönemde Harran ve Urfa*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.
- » Hakverdi, Sezer. *Adam Öykü Dergisindeki Öykü Teorisi İle İlgili Yazıların İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2014.
- » Harman, Ömer Faruk. "İbrâhim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 266-272. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- » Havvârî, Muhammed. *A'lâmu'l-edebi'l-Arabiyy'l-muâsir*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1971.
- » İşler, Emrullah. "Modern Arap Edebiyatında Bir Öncü Mustafa Lutfi El-Menfalûti". *Nüşa* 1/3 (2001 Güz): 71-88.
- » Kabbâ', Latife Bint Fahd. *Sûratu'l-mer'a' fi rivâyâti Abdilhamîd Cûde es-Sehhâr*. Yüksek Lisans Tezi, İmam Muhammed b. Suûd İslam Üniversitesi, 1427.
- » Mavil, Kılıç Aslan. "Güncel 'Kader' Tartışmalarına Bir Katkı". *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016): 408-442.
- » Okumuş, Namık Kemal. "Ehl-i Kitap İlahiyatında İlahî Takdir Algısının Merkez Parametreleri Üzerine Bazı Tespitler". *Kelâm Araştırmaları* 11/1 (2013): 169-200.
- » Okumuş, Namık Kemal. "Ezelî Yazgı Algısının Kadîm Telakkileri". *Marife* (Yaz 2014): 173-191.
- » Sakkût, Hamdi. *The Arabic Novel Bibliography and Critical Introduction 1865-1995*. Kahire: Dar el Kutub, 2000.
- » Sehhâr, Abdulhamîd Cûde. *Ve kâne mesâ'*. el-Fehhâle: Dâr Misr li't-tibâah: ty.
- » Sevmeszler, Serdar. *Uhud Savaşı (H. 3/M . 625)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2017.
- » Söylemez, Orhan. "Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Kader Ve Kadercilik". *Gazi Türkiyat* 5 (Güz 2009): 303-320.
- » Şahin, Fatih. *Budizm'de Nirvana Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2005.
- » Tanrıverdi, Nebahat O Yaşar. "Suudi Arabistan'da Kadın Hakları". *Ortaoğu Analiz* 5/50 (2013): 70-78.
- » Ürün, Ahmet Kazım. "El-Menfalûti Ve Zengin-Fakir Çatışmasını İçeren Bir Makalesi". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2002): 202-211.
- » Yalvaç, Faruk. "Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama". *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi* 6/24 (Kış 2010): 1-31.
- » Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, editör: Şinasi Gündüz, 1. Baskı, Şubat 2007.
- » Yücedağ, İbrahim- Sarsılmaz, Fidan. "Gerçekliği Farklı Düzlemlerde Geri Kazanmak: Eleştirel Realizm", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 7/1 (Mart 2018): 700-709.
- » Erişim: 10 Mart 2019. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/dizideki-kiz-gibi-intihar-etti-39009129>
- » Erişim: 10 Mart 2019. <http://www.haber7.com/guncel/haber/235931-filmden-etkilenip-intihar-etti>.
- » Erişim: 10 Mart 2019. <https://sanatkaravani.com/goethenin-dunyasi-genc-wertherin-acilari/>